

När DN avskaffade djävulen med kampanjjournalistik

DN Kultur 2018-01-02

Genom att pressa Svenska kyrkan att ta itu med frågan om tron på djävulen, kunde Dagens Nyheter både hävda sin kulturradikalism och stärka sin plats på tidningsmarknaden, skriver Anders Mellbourn.

Till Dagens Nyheters stolta självbild hör att tidningen 1909 avskaffade djävulen. Det är en återkommande märkeshändelse när tidningens framgångshistoria berättas. Det framhävs som ett tidigt uttryck för tidningens modernitet och upplysningsanda.

Hur detta gick till skildras grundligt och perspektivrikt i en studie av kyrkohistorikern och förre biskopen Sven Thidevall, ”Kampen om samhällsreligionen. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909”. Teologen Thidevall visar och hävdar som framgår av titeln att Dagens Nyheters kampanj inte bara handlade om teologi, om Gud och djävul, utan lika mycket om pressutveckling och samhällsideologi i stort.

Dagens Nyheter var vid sekelskiftet 1900 inte den största dagstidningen i Stockholm och hade hamnat på efterkälken i tidningskonkurrensen, något som vi inte lika ofta påminns om i den stolta historien om DN:s framväxt som landets ledande dagstidning. Vändpunkten kom när den kulturradikale huvudredaktören Otto von Zweigbergk 1908 rekryterade de två tidningsmakarna Oscar Hemberg och Anton Karlgren till redaktionsledningen.

Hemberg drev på den tekniska utvecklingen och genomförde en djärv, modern redigering, medan Karlgren förnyade innehållet med eget nyhetsarbete och kampanjjournalistik. Där skulle DN stå för upplysning och opposition mot den gamla makten och samhälls auktoriteten hos kungahus, militär och kyrka.

För kulturradikalerna i DN:s ledning – de flesta med bakgrund i studentföreningen Verdandi i Uppsala – blev kyrkan och prästerskapet en given och lättträffad måltavla. Kyrkan, med sin förankring på landsbygden och i en gammal samhällsreligionsorganisation undergrävd av det föregående seklets kommun- och representationsreformer, var redan på defensiven skakad i sin yttre roll av både industrialisering och urbanisering, i sin inre av såväl väckelserörelser som en ny kritisk akademisk religionsforskning.

Här inledde Dagens Nyheter en kampanj i samspel med den kritiske läkaren och folkbildningspionjären Anton Nyström som i en ny bok gick till angrepp mot ”diabolismen” i kristendomen och dess skadlighet för folkhälsan. DN hårdbevakade Nyströms lanseringsturnéer och föreläsningar men tog framför allt eget initiativ genom en rad enkäter med präster och även läkare – den nya vetenskapliga tidens auktoriteter – om djävulstron. Kyrkan fick plötsligt upptäcka att den förlorat en av sina egna frågor till pressens bortaplan.

Med Dagens Nyheters upplägg kunde kyrkan också bara bli förlorare. Antingen skulle majoriteten präster erkänna att de trodde på djävulen vilket då skulle bevisa den kristna trons

skadlighet. Eller så skulle de förneka djävulen och därmed avvika från vad som sågs som en central kristen trosdogm. DN drev kampanjen så långt att tidningen anmälde en av de djävulsförnekande prästerna till domkapitlet i Stockholm och krävde att han skulle stämplas för brott mot den lära han skulle företräda. När domkapitlet friade kunde DN triumferande konstatera att djävulen var avskaffad och tidningens ställning stärkt genom tillflöde av nya läsare och annonsörer.

Sedd så här blir djävulskampanjen en förelöpare till andra kampanjer och evenemang i syfte att lyfta fram tidningens ställning på marknaden. Det är förstås anmärkningsvärt att en religiös dogmfråga kunde spela samma roll som senare sexdagarslopp på cykel, simborgarmärken och DN-galor i friidrott på Stockholms stadion. En sen parallell från idéområdet är möjligen 1980-talets frihetspris och lanseringen av begreppet civilt samhälle på DN:s kultursidor under chefredaktören Arne Ruths målmedvetna ledning.

Men avskaffade djävulen gjorde väl knappast DN 1909. Möjligen riktade tidningens kampanj ljuset på något som redan var på väg i kyrkan. Domkapitlets utslag blev mer en egen nyhet i DN än ett kyrkohistoriskt vägval. Thidevall visar att djävulstron var ganska abstrakt också bland de mer konservativa prästerna. Och ledaren för den då största väckelserörelsen Svenska Missionsförbundet, E J Ekman, hade gjort större sensation då han några år tidigare förnekat hela helvetesläran och föreställningen om livets dubbla utgång i antingen himmel eller helvete. (Det kostade honom visserligen makten över hans egen rörelse men hans tankar blev kvar.)

Djävulskampanjens verkliga betydelse och framgång var en annan, hävdar övertygande Sven Thidevall. Den var en första seger i vad han också i boken kallar kampen om samhällsreligionen. Den undergrävde kyrkans samhälleliga auktoritet som förkunnare och uttolkare av vad vi i dag ofta kallar samhällets värdegrund. I tidningens historia är djävulskampanjens efterföljare Ingemar Hedenius och Herbert Tingsten och deras tro och vetandekampanj på 1950-talet och 1960-talets kamp mot att kristendomsämnet skulle ha en särskild ställning i den nya demokratiska skolan, där DN:s ledarredaktion var ledande.

Här kunde Sven Thidevall gärna ha ägnat mer plats och möda åt egen forskning och analys. För sin tes refererar han väl summariskt och okritiskt andra bearbetningar. Men hans resonemang är ändå bestickande. Det var inte 1909 utan på 1950- och 60-talen som DN fick sin verkliga framgång i kampen om samhällsreligionen. När ungdomen inte längre får en grundläggande kristendoms-kunskap i skolan utan snarare lär sig om religioner som något främmande och udda, har kyrkan svårt att hävda sig som samhällsreligionens bärare.

Inspirerade av Rousseau hade förra sekelskiftets svenska upplysningsmän, också DN:s kampanjledare, förhoppningen om att kyrkan skulle ersättas med någon annan övergripande organisation eller annat sammanhang som skulle uppfylla samhällets och medborgarnas behov av andlighet och moralisk förkunnelse. De var ofta noga med att understryka att de inte var emot religionen utan den svenska kristna kyrkan.

Någon sådan odogmatisk icke-kristen samhällsreligion fick ändå inte Sverige. Borgerliga riter för dop, vigsel och begravning har visserligen blivit vanligare men inte fått något dominerande genombrott. De har svårt att fylla den religiösa ritens karaktär av fest och en gnutta mystik.

Rent organisatoriskt fick vi i stället en i politiska former tydligare styrd statskyrka, som ofta förknippas med den socialdemokratiske ecklesiastikministern Arthur Engberg på 1930-talet. Kyrkan skulle inte raseras utan övertas i demokratiska former. Den formen höll till millennieskiftet då Svenska kyrkan fick sin nuvarande friare ställning. Till dem som då var bekymrade över hur det skulle gå hörde statsministern Göran Persson som gärna hade behållit något slags grepp om samhällsreligionen.

Men trots den fortsatta sekulariseringen visar kyrkan också i sitt friare tillstånd en anmärkningsvärd livskraft, anpasslighet och seghet i rollen som bärare av det vi skulle kunna kalla samhällsreligionen. Och det handlar om något mer än den senast inför kyrkovalet i höstas uppblussade debatten om partipolitiserings av kyrkans styrning.

Egentligen helt sensationellt fick Maria Magdalena församling på det samtidstrenddrivande Södermalm i det sekulariserade Stockholm det högsta valdeltagandet i landet i kyrkovalet 2017. Förvisso var det främst ett uttryck för att hålla Sverigedemokraterna borta från en opinionsarena. Men det var knappast någon partipolitisk manifestation.

Uppenbarligen betraktas Svenska kyrkan i en polariserad och högljudd tid som en plats för den svenska samhällsreligionen som anmärkningsvärt många vill ha kvar och hålla hyggligt ren från ytterligheter. Fri från statsmakterna lyckas Svenska kyrkan snarare bättre än på länge förbli samhällsreligionens samfund. Göran Perssons dystra spådomar om vad det skulle bli av en fri kyrka har inte riktigt infriats.

I Dagens Nyheter av i dag skriver Björn Wiman krönikor om klimat och flyttingansvar där kyrkans insatser refereras och hyllas. Maria Schottenius gör allmän kulturdebatt av Svenska Kyrkans handboksbekymmer. Båda hyllar invalet i Svenska Akademin av landets ledande yngre teolog. Prästen Kent Wisti lämnar veckoreflektioner med egen vinjett. Ärkebiskop Antje Jackelén hyllar på kultursidan Lutherarvet och ledarredaktionen har i Per Svensson en ny chef med kunskap om Luther och nyvaknat intresse för kyrkan.

Det kan se ut som att Dagens Nyheter och Svenska Kyrkan funnit varandra som samhällsreligionens gemensamma bärare i samtiden, dryga 100 år efter djävulskampanjen. Djävul och helvete tillhör inte längre den metafysiska trosrepertoaren och är inget tvisteämne i samhällsreligionen. För den skull är ju varken djävul eller helvete avskaffade. De är fortfarande högst konkret och plågsamt närvarande i den dagliga fysiska verkligheten på jorden.

Fotnot: Sven Thidevalls ”Kampen om samhällsreligionen. Dagens Nyheters djävulskampanj 1909” (2016) ges ut av Artos och är 311 sidor.

Anders Mellbourn